

מקרא ומשנה

פתיחה

בביאור דברי המשנה 'מקרא ומשנה' מצאנו שני פירושים שונים. הראשון מונה אותם כשני דברים בהם התורה נקנית – המקרא הוא כ"ד ספרים וכדברי ריש לקיש¹:

א"ר לוי א"ר שמעון בן לקיש מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין, כך תלמיד חכם צריך להיות זריז בכ"ד ספרים.

והמשנה היא דבר בפני עצמו, וכדברי ריש לקיש במקום אחר (תענית ז, ב-ח, א):

ריש לקיש אמר אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה. כל שכן אם משנתו סדורה לו מעיקרא כי הא דריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין כנגד ארבעים יום שניתנה תורה ועייל לקמיה דרבי יוחנן רב אדא בר אהבה מסדר מתניתיה עשרין וארבע זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמיה דרבא.

הרי שת"ח צריך להיות בקי במקרא ובמשנה.

הפירוש השני רואה את המקרא והמשנה כדבר אחד שבו התורה נקנית, וקורא ללמוד את המשנה מתוך חיבורה אל המקרא. וכך כותב רבי מתתיה היצהרי בפירושו למשנה:

יראה כי עקר ישוב הלמוד להשיב הפרטים הנאמרים בפרטי המחברים האחרונים אל החבור הקודם הכולל, והם שנים. מתורה שבע"פ הוא חבור המשנה, כי עליו נתיחדו כל שאר החבורים התלמודים. והיותר כולל הוא תורה שבכתב הכוללת יותר משאר כוללים ופרטים, עליו נתיחדו כלם. וידע לומר בזה הפסוק נדרשו דברים אלו, והוא אמרו בישוב במקרא במשנה.

טרם שנפנה להעמיק בשני הפירושים הללו, דברי המשנה צריכים תלמוד – שהרי אנו עוסקים בדברים שהתורה נקנית בהם, במידות והנהגות שמסייעות

* ר"מ בישיבת ירוחם.

1. שמות רבה (וילנא) פרשת כי תשא פרשה מא.

ומאפשרות את לימוד התורה, אך מה פשר האמירה שהתורה נקנית במקרא ובמשנה, הרי הם חלק מהתורה, אם לא עיקר התורה? ומהי התורה מולם? כמדומני שטיבה של תופעה זו נעוץ בגוונים השונים של הופעותיה של התורה ובמערכת היחסים ביניהם, וטרם שנפנה להעמיק בטיבם של המקרא והמשנה והיחס ביניהם נתן דעתנו על ממד נוסף – התלמוד. המשנה המפורסמת במסכת אבות (ה, כא) אומרת:

הוא היה אומר (רבי יהודה בן תימא) בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד בן שמונה עשרה לחופה.

רבי יהודה בן תימא משרטט את גווני השונים של התורה – מקרא ומשנה, המוכרים גם ממשנתנו, ותלמוד, שאינו מפורש במשנה דידן.² אם כנים הדברים אזי בפירוש המשנה דידן נראה שהתלמוד הוא עיקר התורה, והוא הנקנה במקרא ובמשנה.

בשאלה מהו תלמוד משרטט האדמו"ר הזקן³ מחלוקת ראשונים:

הנה הרמב"ם שהעתיק לשונו בש"ע עשה עיקר התלמוד להבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר, כמו שכתב ובשלש אחרים מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר. ועוד כלל בכלל התלמוד לידע מקור ההלכות במדות שהתורה נדרשת בהן. ולא ס"ל כפרש"י שעשה עיקר התלמוד לידע טעמי ההלכות התלויים בסברא שהיו נותנים טעם לדברי המשנה כו', ע"ש בברכות דף מ"ז ע"ב, ובסוטה דף כ"ב ע"א ד"ה ולא שימש ת"ח לתלמוד סברת כו' ע"ש, וע"ש בד"ה שמורין הלכה כו' דכיון דאין יודעים כו'.

הרמב"ם מבאר את המושג תלמוד כהבנת דבר מתוך דבר וידיעת המקור בתורה. רש"י, לעומת זאת, מתנסח בלשון אחרת, 'ידיעת טעמי ההלכות'. נניח לרגע לשאלה האם המחלוקת אכן חריפה או שאלו שני פנים של אותו דבר, אבל מכלל הדברים עולה שהתלמוד קובע ברכה לעצמו – טעמי ההלכות והבנת דבר מתוך דבר.⁴ התלמוד, אם כן, מהווה בעצם מרחב חדש לגמרי בעולם התורה – עולם של עומק ושל חידוש.

2. התלמוד המוזכר בתחילת המשנה שלנו מפורש על ידי פרשני המשנה כ'לימוד מפי רב' ולא כממד חדש בהופעת התורה.

3. שו"ע הרב יו"ד, ת"ת קו"א פרק ב הערה א.

4. המחלוקת שמשרטט האדמו"ר הזקן קצת קשה לעניות דעתי שהרי הבנת דבר מתוך דבר תלויה במידה רבה בהבנת טעמו של דבר, שהרי אי אפשר להבין דבר מתוך דבר אם לא יודעים מה טעמו? אמנם יתכן ויש הבדל באופן הבנת דבר מתוך דבר – ראה הקדמת

לתורה יש ממד חשוב של מסורת שעברה מדור לדור – משה קיבל תורה מסיני, שבכתב ושבעל פה, ומסרה ליהושע ודרך הנביאים, התנאים, האמוראים, הסבוראים, הגאונים, הראשונים והאחרונים היא הגיעה עד אלינו – אבל לתורה יש ממדים שאינם עוברים במסורת במלואם. ממד אחד שכזה הוא טעם ההלכה. יתכן שטעמי ההלכה עברו במסורת,⁵ אך אי אפשר להעביר אותם במלואם – הטעם, בניגוד להלכה פסוקה, אינו מתמצה בתיאור מקרה ודינו אלא זוקק הבנה וזו תלויה בבינת הלב ומקבלת פנים קצת שונות כפי ליבו של המקבל.⁶

מרחב נוסף בתורה שלא יכול לעבור במסורת מתמצה בשאלה – מה ה' שואל מעמך? ממך – במקום בו אתה נמצא, בהקשר בו אתה נמצא. התורה מעניקה לנו את היכולת לכוון את חיינו לפי רצון ה' ואת הזכות לעשות רצונו בעולם הזה, אך את התשובה לשאלה כיצד היא מופיעה כאן ועכשיו, מה עלינו לעשות כעת מול דילמה ספציפית, רק ת"ח שקנה תורה יכול להשיב. ת"ח אינו יודע רק את התורה שקיבל במסורת, אלא עליו לדעת לחלץ ולהפיק ממנה את ההוראות בעולם המעשה ובעולם הרוח הרלוונטיות למקום, לזמן ולשואלים הקונקרטיים – להבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר.

התשובה תימצא בתורה שהתקבלה במסורת, אבל מי שקנה תורה הפך לת"ח שלא רק יודע את התורה שקיבל במסורת, אלא שביכולתו להשיב דבר הלכה לעצמו ולשואלים אותו. יתכן שבפועל ההוראה למעשה תהיה בדיוק כפי שהייתה בעבר, אבל את התשובה לכך על הת"ח להשיב מכוח תורת ה' שהפכה לתורתו. כמדומני שזו המהות של קניין תורה – התלמוד – ובשבילו, מלמדת המשנה, נדרשים המקרא והמשנה.

הנצי"ב להעמק שאלה שמשרטט שני אופנים של חידוש הלכות: יהודה ויששכר – ומשרטט לאורם את הפער בין ראשי הישיבות, הפועלים מתוך נקודת מבט מופשטת יותר, לפוסקים הפועלים מנקודת מבט אינטואיטיבית יותר. להבנת מהותו של הבדל זה ראו בהספדו של הגרי"ד 'מה דודך מדוד' על החידוש של ר' חיים מבריסק. כמדומני שגם בעולם מדעי הקוגניציה עמדו על כך שיש שני מודלים של דימוי וקיבוץ ואכמ"ל.

5. וכדבריו של רב שרירא גאון באיגרתו המפורסמת בתחילת הדיון על טיבה של המשנה.
6. רב שרירא שם עומד על כך שהטעמים היו עוברים מרב לתלמיד בעל פה ובנחת כך שניתן להסביר ולהפנים את המילים הנאמרות. כל מי שטעם טעמה של לימוד גמרא ב'עיון' חווה את הפער בין המילים למשמעותן ק"ו כאשר קוראים סברות מן הכתב.

מקרא ומשנה

בתחילת לימודנו ראינו את הפירוש שמקרא ומשנה הם קניין אחד, שעניינו החיבור ביניהם, ההשלמה בניהם. מדוע חיבור זה חשוב? כיצד הם משלימים זה את זה?

כיום הביטוי משנה מוסב על משנתו של רבי יהודה הנשיא שחתם את תקופת התנאים, אך כבר בחז"ל מצאנו שתנאים קודמים למדו משנה. הגמרא בסוכה (כה, א) העוסקת בדמותו של רבי אליעזר מביאה את הברייתא הבאה:

אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות דקדוקי תורה...

רבן יוחנן בן זכאי הקיף את כל התורה כולה – מקרא, משנה, תלמוד ועוד ועוד. לעניינו חשובה הברייתא הזו בכך שרבן יוחנן בן זכאי, שחי בסוף תקופת הבית השני, למד משנה, ומכאן שהמשנה קדמה לחיבורו של רבי יהודה הנשיא. הדברים מפורשים במקומות נוספים וביניהם דברי רבי יהודה בן תימא דלעיל, בהם הוא פירט את תכנית הלימודים התלת שלבית – מקרא, משנה ותלמוד. ממקורות אלו עולה בבירור שכבר בימי התנאים היו המקרא והמשנה מושאי לימוד. ריש לקיש עוד הגדיל לעשות ואמר (ברכות ה, א):

ואמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם לחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה תלמוד מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.

הרי שריש לקיש קובע כי ההבדל בין המקרא והמשנה שורשו עוד בסיני. אין מדובר אפוא בפער כרונולוגי אלא ביצירות בעלות אופי שונה. מה ההבדל בין המקרא למשנה?

מצווה והלכותיה

הרמב"ם כתב בהקדמתו לפירוש המשנה:

דע שכל מצוה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה רבינו ניתנה לו עם פירושה, היה הקדוש ברוך הוא אומר לו המקרא ואח"כ אומר לו פירושו וביאורו וכל מה שכלל אותו המקרא המחוכם... והיו כותבין המקרא וזוכרים הקבלה על פה, וכך אומרים חכמים ע"ה תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ואמרו ע"ה בבריתא וידבר ה' אל משה בהר סיני מה ת"ל בהר סיני והלא כל התורה כולה נאמרה מסיני אלא לומר לך מה שמטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו כללותיהן

ופרטותיהן ודקדוקיהן מסיני. והנה לך משל, אמר לו ה' בסוכות תשבו שבעת ימים, וגם הודיעו ה' יתעלה שסוכה זו חובת הזכרים ולא הנקבות, ואינה חובה לחולים ולא להולכי דרכים... ולא יהא גבהה פחות מעשרה טפחים. וכאשר בא השליח עליו השלום קבל המצוה הזו וביאורה, וכך כל השש מאות ושלוש עשרה המצות הם ופירושיהם, המקרא כתוב במגלות והפירוש על פה.

לדבריו, המקרא ניתן עם פירושו, ביאורו וכל מה שהוא כולל, ופירושו היינו האופן שבו מקיימים אותו. בתורה שבכתב ניתן העיקר ובעל פה ניתן הפירוש. בדוגמא שהביא הרמב"ם הדברים מתבארים כמין חומר - מצוות סוכה והלכות הסוכה. אין הכוונה שפירושה היחיד של המילה "בסוכות" שבתורה הוא הלכות סוכה, אלא שהקב"ה נתן את המצווה ואת ההלכות המיישמות אותה. נראה שהגמרא בגיטין (ס, א) מציפה את הפער בין שני ממדים אלו:

דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דרבי שמעון בן לקיש כתיב כתוב לך את הדברים האלה וכתוב כי ע"פ הדברים האלה הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב דבי רבי שמעאל תנא אלה אלה אתה כתוב ואי אתה כתוב הלכות.

רבי שמעאל מחדד שיש מקרא ויש הלכות - את המקרא מותר ואף מצווה לכתוב ואת ההלכות אסור לכתוב. בצד התורה שבכתב, המקרא, עומדות אפוא ההלכות, התורה שבעל פה, המשנה. אם נבחן את עולם המשנה כפי שהוא מצוי בידנו, וכנראה שכך היו גם המשניות הקדומות, הרי שהמאפיין המרכזי שלו הוא הלכות קצובות ובהירות למעשה. לדוגמא, האיסור לחלל שבת נאמר בתורה באופן כללי, והמשנה מפרטת מה מותר ומה אסור לעשות בשבת, וכן על זו הדרך בשאר המצוות. המקרא והמשנה תורמים אפוא זה לזה ומאירים זה את זה. הבה נציג שלוש דוגמאות למערכות היחסים ביניהם ונבין יותר מדוע כל אחד חסר ללא השני. כיצד המשנה משלימה את המקרא וכיצד המקרא מאיר את המשנה?

המשנה משלימה

הרמב"ם הביא את הלכות סוכה כדוגמא למקרא ופירושו. המשנה אומרת (סוכה א, א):

ושאין לה שלשה דפנות ושחמתה מרובה מצילתה פסולה.

בגמרא (סוכה ו, ב) למדו חכמים שהלכה למשה מסיני גורעת את הדופן השלישית, שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח. אפשר להבין הלכה זו כקובעת שסוכה במובנה השלם היא אמנם סוכה שכל דפנותיה סגורות או לפחות שלוש מהן, אבל

גם סוכה עם שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפילו טפח נחשבת לסוכה. המקרא הציב את הרף השלם ואילו ההלכה הציבה את הרף התחתון. המקרא משקף את תמונת המצב האידאלית ואילו ההלכה משקפת עד היכן הדברים מגיעים. ללא המשנה לא היינו יודעים האם יש בכלל מקום למציאות חלקית, ואם יש מהו, ובאה המשנה וסימנה את הגבול. כיצד המקרא משלים את המשנה?

מקור ומיקום

כל לומד גמרא יודע שהשאלה הראשונה כמעט ששואלת הגמרא על משנה היא מנא לן, מה המקור להלכה זו בתורה. במבט ראשון אין משמעות לשאלה הזו – שהרי יהודי מקיים מצוות עשה, לא תעשה ודיני דרבנן כאחד, ומה לי אם חיוב או איסור זה הוא מן התורה או מדברי חכמים, אם הוא מצוות עשה או לא תעשה? אך במבט שני זו שאלה בעלת משמעות דרמטית. כאשר נקודת המבט מתרוממת אל המכלול, שאלת המקור תופסת מקום של כבוד. אסור לאדם ללבוש כלאיים או בגד של ד' כנפות ללא ציצית, והשאלה האם מדובר במצוות עשה או לא תעשה מקבלת משמעות כאשר פשיטת הבגד פוגעת בכבוד הבריות.⁷ צריך לשרוף קדשים טמאים ואסור לעשות מלאכה ביום טוב, אך כאשר השאלה מי גובר – לדוגמה האם מותר לשרוף שמן שרפה ביום טוב – ההכרעה מגיעה מן המקרא, זה עשה וזה עשה ולא תעשה.⁸ נראה שאפשר לומר שהמקרא מציג את הסדר הפנימי של עולם המצוות, את ההיררכיה הפנימית שלו. עולם ההלכה מסודר על פי עולם המקרא. עולם המשנה בלי עולם המקרא הוא עולם של פרטים נטול מכלול ומערכת יחסים פנימית. השאלות מי קודם, מי גובר, הן שאלות שאין בכל פרט ופרט כדי לתת להן תשובה והמקרא משלים פערים אלו. אולם, נראה שחיבור המקרא למשנה אינו משמעותי רק למערכת היחסים שבין ההלכות השונות, אלא שהוא שופך אור על כל הלכה בפני עצמה.

מהות וגדר

נפתח בדוגמא מוכרת, בדינו של החובל בחברו. בפרשת משפטים אמר הכתוב (שמות כא, כג-כה):

ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש: עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל: כויה תחת כויה פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה.

7. ראה ברכות דף יט, ב.

8. ראה שבת דף כה, א.

לעומת זאת, המשנה הראשונה בפרק החובל מחייבת את החובל בממון, ומעתיקה את דינו של החובל מעולם עונש הגוף לעולם התשלומים. את פשרו של הפער הזה מסביר הרמב"ם (חובל ומזיק א, ג):

זה שנאמר בתורה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה ולפיכך משלם נזקו, והרי הוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח, לרוצח בלבד הוא שאין כופר אבל לחסרון איברים או לחבלות יש כופר.

החובל בחברו ראוי היה שיחבלו בו כמו שחבלו בחברו, ולכן הוא משלם את נזקו מעין כופר. המהות היא דברי הכתוב וההופעה בפועל היא ההלכה. המקרא משרטט את המהות והמשנה מביאה אותו למעשה ומגשימה אותו בעולם. ללא המקרא הייתה המשנה רק רשימת תשלומים ובא הכתוב והעניק לה מהות. המקרא והמשנה אם כן משלימים ומאירים זה את זה – תורה שאין בה מקרא ושאיין בה משנה חסרה היא. אי אפשר לקיים תורה כראוי בהעדר כל אחד מהממדים, ולכן ת"ח קונה תורה והופך להיות חלק מהתורה בתנאי שהוא חי את שני הממדים הללו ביחד – מקרא ומשנה. זוהי אפוא משמעות הקניין לפי הבנתו כמידה אחת שעניינה החיבור בין המקרא למשנה.

מקרא וגם משנה

אמנם יש שמנו את המקרא והמשנה כשתי מידות, ואפשר שלדעתם הצורך של ת"ח במקרא ובמשנה רחב יותר. ריש לקיש שהבאנו בתחילת הדברים דרש מת"ח להיות בקי בכ"ד ספרים. התנ"ך לא מכיל רק מצוות ואיסורים. המקרא מכיל כמה ממדים: פרשיות הלכתיות מובהקות מחד ומעשי אבותינו וקדמונינו מאידך. הוא עוסק בהוראות עשה ולא תעשה ובו בזמן מכיל דברי נבואה רחבי מעוף ועומק. יש בו סיפורי דברים ודברי חכמה, מראות אלוקים ודברי מוסר. המקרא הוא רב גווני כל כך עד שחז"ל למדו את מצוות כתיבת ספר תורה מהפסוק (דברים לא, יט): "ועתה כתבו לכם את השירה הזו". התורה בכללה זוכה לתואר 'שירה'. עובדה זו משקפת את עושר נקודות המבט על הקשר בין הברואים לבין בוראם, בין ישראל לאביהם שבשמים ובין יהודי לאלוקיו. בחיי האדם והעם אמורים להופיע בו זמנית פרשת משפטים והמשמעויות של פרשת בראשית, הלקחים העולים מספר שופטים ודברי שלמה המלך במשלי, הלכות הקורבנות של ספר ויקרא ותוכחותיהם של הנביאים – רוח הקודש מפעמת בכל סוגה וסוגה והיא מנצחת על התזמורת המופלאה הזו.

ת"ח קונה את התורה רק כאשר מתקיימים בו שני הממדים הללו – עולם המקרא על כל העושר, הגובה והעומק שבו ועולם המשנה על כל הדיוק והדקדוק שקיים בו. מי שלא קנה את נקודת המבט של המקרא תורתו חסרה, והוא הדין מי שלא קנה את נקודת המבט של המשנה – שאינה מוותרת על שום מקרה קצה וחותרת להופיע את דבר ה' עד הקצה האחרון, גם הוא תורתו חסרה. בשביל להיות ת"ח שתורתו שלמה צריך לקנות את שתי נקודות המבט הללו במלואן ובעומקן.